

К. О. Чаплинський // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 22–29.

17. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика : практическое пособие / И. Н. Якимов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1929.

Иваница А.В. Организация и тактика проведения осмотра места происшествия при расследовании убийства по неосторожности. Рассмотрены некоторые аспекты расследования убийства по неосторожности, а также организационные и тактические особенности проведения осмотра места происшествия при его расследовании.

Ключевые слова: убийство по неосторожности, осмотр места происшествия, тактический прием.

Ivanytsya A.V. Organization and tactics of crime scene examination in cases of reckless homicide. The scientific article deals with the convey of some aspects of the investigation of the reckless homicide. Inspection of the scene is paramount and urgent investigative (investigative) action in the investigation of crimes. I am not an exception and criminal proceedings on the fact of reckless murder. On the contrary, in the commission of these socially dangerous acts remains a large number of trace information, which can build version regarding the mechanism of the crime, its members, to determine the further investigative (detective) of action.

Inspection of the scene is urgent investigative action aimed at direct installation, acceptance, testing and fixing conditions of the site, traces of the crime and other evidence, which together can make a detailed opinion on the nature of the mechanism and motives of the crime, offender and other circumstances, subject to proof in the investigation of bullying. Using the sequence of actions, tactics, feasible at some point, will be key to its success. Properly chosen tactics it contributes to obtaining important evidence indicating the involvement of specified persons to commit socially dangerous acts. Tactics inspection of the site has some features that depend on the specific investigation of the situation or what looks: crime scene or the scene (section area, room or damaged homes, vehicles, fences, etc.).

Keywords: reckless homicide, crime scene examination, tactic.

Надійшла до редакції 23.06.2016

Каткова А.Г.

кандидат юридичних наук

(Харківський економіко-правовий університет)

УДК 343.98

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ ТА У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Досліджено проблемні питання, які виникають під час досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану й у районі проведення антитерористичної операції.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, прокурор, слідчий суддя, превентивне затримання, обмеження прав і свобод громадян, закриття кримінального провадження.

Постановка проблеми. Можливість оголошення на території України воєнного або надзвичайного стану передбачена статтею 64 Конституції України. При цьому у ч. 2 ст. 64 КУ зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Однак, враховуючи важливість такої особливої функції державної влади як правосуддя, а також з метою забезпечення безперервності в її реалізації, у ст. 11 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» встановлено заборону на припинення чи обмеження повноважень судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування [2]. В той же час варто зазначити, що організація досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції має певні особливості, що не врегульовані чинним кримінальним процесуальним законодавством України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми кримінального судочинства та організації роботи органів внутрішніх справ у надзвичайних умовах розглядалися у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних процесуалістів: О.М. Бандурки, Р.С. Белкіна, О.П. Василеги, А. Н. Васильєва, В.Н. Григор'єва, О.В. Капліної, С.О. Кузніченка, В.А. Лаптія, Б.Я. Петеліна, В.Г. Полозова, А.Б. Сергєєва, В.Е. Суворова, М.С. Туркота, Ф.Н. Фаткулліна, А.А. Чуглазова та багатьох інших. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень даної проблеми, залишається ряд нагальних питань, що потребують свого вирішення.

Метою наукового дослідження є проведення аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України щодо здійснення досудового розслідування в умовах оголошення воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції, дослідження шляхів вирішення зазначеного питання у зарубіжному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. 12.08.2014 року до КПК України внесено зміни, відповідно до яких досудове розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції здійснюється із урахуванням особливостей, зазначених у Розділі IX-1 [3]. Цей розділ складається із однієї статті, в якій вказано, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України, повноваження виконує відповідний прокурор.

Аналіз ст. 615 КПК України дає можливість зробити висновок, що її положення регулюють досить вузьку групу кримінальних процесуальних відносин, які виникають у зв'язку із необхідністю тимчасового доступу до речей і

документів, обшуку, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються у вчиненні певної категорії кримінальних правопорушень: пов'язаних із терористичною діяльністю, викраденням, привласненням зброї, посяганням на життя представників влади, злочинами проти основ національної безпеки тощо. При цьому особливий режим організації досудового розслідування зводиться до делегування прокурору певних повноважень слідчого судді, що не сприятиме полегшенню роботи органів досудового розслідування за вказаних надзвичайних умов. Автор законопроекту, щодо включення до КПК України Розділу IX-1, Г.Г. Москаль, обґрунтовуючи доцільність внесення зазначених змін вказує на те, що у процесі активізації бойових дій не виключені випадки відсутності фізичної можливості доставити затриману особу до суду для розгляду клопотання про обрання до нього запобіжного заходу відповідно до ст. 211 КПК України [4]. Погоджуючись із тим, що бойові дії ускладнюють здійснення досудового розслідування, вважаємо, що зазначені обставини можуть завадити і прокурору виконувати його обов'язки належним чином. Зазначений розділ КПК України не надає вичерпної відповіді на питання, що виникають у слідчого, прокурора під час реалізації ними повноважень щодо здійснення досудового розслідування у надзвичайних умовах. В одній статті кримінального процесуального законодавства неможливо вичерпно сформулювати увесь алгоритм дій, які необхідно здійснити слідчому, прокурору під час розслідування кримінальних правопорушень за вказаних обставин. Зокрема, невирішеними є питання здійснення кримінального провадження у випадку, коли неможливо допитати свідків або провести необхідні експертизи тощо, своєчасного доставлення затриманих осіб до органу досудового розслідування для проведення за їх участю слідчих (розшукових) дій, крім цього, процедура збирання доказів та визнання їх допустимими також потребує формулювання певних винятків. Безперечно, здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції значно ускладнено вказаними обставинами, тому законодавцем повинні бути сформульовані певні правила, дотримуючись яких слідчий, прокурор зможе виконати завдання кримінального провадження із забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та не порушити при цьому закон. За наявності вказаних надзвичайних обставин порушується звичний порядок діяльності підприємств, деякі з них припиняють свою діяльність, проводиться евакуація населення, потоки біженців також накладають відбиток на організацію проведення слідчих (розшукових) заходів, а іноді унеможливають їх здійснення. Особливий правовий режим, під час дії якого обмежуються деякі права та свободи громадян, вимагає специфічних заходів щодо організації досудового розслідування. У даному випадку мова йде не тільки про організаційні та тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій, а в першу чергу про належне правове забезпечення здійснення досудового розслідування, що складається з адекватного регулювання відносин, які виникають

у надзвичайних умовах у зв'язку із розслідуванням злочинів нормами різних галузей права [5, с. 324]. За надзвичайних умов особливої організації потребує не тільки організація слідчих (розшукових) дій, але і тактика їх проведення [6, с. 44].

Таким чином, слід погодитися із О.В. Капліною, яка вказує на доцільність приведення Розділу IX-1 КПК України у відповідність із його назвою та закріплення в ньому положень, які полегшать слідчим процедуру досудового розслідування, усунуть зайвий формалізм, але разом з тим дозволять не порушувати під час досудового розслідування закон та не перетворити закон на беззаконня [7, с. 50]. У своєму дослідженні В.А. Коростильов дійшов висновку про необхідність удосконалення порядку реалізації негласних слідчих (розшукових) дій на території проведення антитерористичної операції. Як слушно вчений, практика проведення вказаних слідчих (розшукових) дій у вигляді накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, передбачає обов'язкове залучення широкого кола співробітників – операторів поштового зв'язку, які не мають допуску до державної таємниці. Таким чином, механізм практичного виконання вказаних негласних слідчих (розшукових) дій повинен бути чітко врегульований на міжвідомчому рівні, виходячи із принципів недопущення сторонніх осіб до інформації про виконання негласних слідчих (розшукових) дій [8, с. 53].

У контексті тематики дослідження слушною є думка В.М. Григор'єва, який підкреслює, що під час організації розслідування у надзвичайних умовах необхідно звернути особливу увагу на організаційні заходи, які виходять за рамки окремих кримінальних проваджень. Серед них: формування слідчих груп для роботи в надзвичайних умовах, їх матеріально-технічне постачання, забезпечення реальної участі різних суб'єктів у кримінальному процесі, організація взаємодії із місцевими органами державної влади та управління і т.д. Вчений слушно вказує на те, що у звичайних ситуаціях зазначені питання достатньою мірою врегульовані, натомість у надзвичайних умовах через дезорганізацію життєдіяльності регіону вони висуваються на перший план і набувають особливої гостроти [9, с. 330].

У зарубіжному кримінальному процесуальному законодавстві питання організації досудового розслідування в умовах надзвичайного, воєнного стану вирішено по-різному. Так, наприклад, відповідно до положень ст. 11 Закону Французької Республіки від 03.04.1955 р. «Про встановлення надзвичайного стану», адміністративним органам можуть бути надані повноваження щодо санкціонування проведення обшуків (ст. 11); у Канаді та Греції в умовах оголошення надзвичайного стану уряд має право вилучати власність, приймати рішення про проведення обшуків та затримання осіб без відповідних ухвал суду. У п. 2 ст. 115-з Конституції ФРН зазначено, що в період особливого стану на підставі федерального закону стає можливим встановлення терміну позбавлення волі до судового рішення до чотирьох днів, у той час як за звичайних умов таке затримання не може тривати більше 24 годин.

У положеннях ст. 137 КПК Республіки Казахстан «Порядок утримання

під вартою затриманих за підозрою в скоєнні злочину» зазначено, що в умовах режиму надзвичайного стану особи, затримані за підозрою у вчиненні злочину, можуть утримуватися в приміщеннях, пристосованих для таких цілей, що визначені комендантом місцевості [10]. Крім цього, відповідно до ст. 50 КПК Республіки Казахстан, наявність дії непереборної сили, що тимчасово перешкоджає подальшому провадженню у кримінальній справі, є підставою для її зупинення. У примітці до вказаної статті зазначено, що під дією непереборної сили, що перешкоджає подальшому провадженню у кримінальній справі, слід розуміти надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру, надзвичайний або військовий стан. Отже, кримінальне процесуальне законодавство Республіки Казахстан надає слідчому право зупинити будь-яке кримінальне провадження у випадку оголошення надзвичайного або воєнного стану, незалежно від особи правопорушника, а також від ступеня тяжкості вчиненого злочину. На нашу думку, така законодавча практика має застосовуватися диференційовано, залежно від ступеня тяжкості та виду кримінального правопорушення. Так, закривати кримінальне провадження доцільно щодо тяжких та особливо тяжких, а також усіх насильницьких злочинів. Що стосується злочинів невеликої тяжкості та ненасильницьких злочинів середньої тяжкості, до такого виду кримінальних проваджень доцільно застосовувати закриття на підставі ст. 48 КК України.

Відповідно до п. 82 Доповіді Робочої групи з безпідставних затримань Генеральної асамблеї ООН рекомендовано вводити надзвичайний стан і вживати пов'язані із ним заходи, включаючи позбавлення волі, тільки відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і при неухильному дотриманні принципу пропорційності. При цьому має зберігатися право на хабеас корпус [11]. У ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначено, що під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошено, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження [12]. Тобто будь-які обмеження прав та свобод особи повинні відбуватися в тій мірі, в якій це обумовлено надзвичайністю умов, що виникли. Оголошення режиму надзвичайного воєнного стану або проведення антитерористичної операції не повинні стати причиною для відступу від встановленого законом порядку обмеження права особи на недоторканність, свободу пересування тощо, а у випадку виникнення особливих обставин, порядок таких обмежень повинен бути закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві.

У ракурсі тематики даного дослідження слід звернути увагу на процедуру превентивного затримання, що є новелою у законодавстві України. Так, превентивне затримання може бути застосовано у районі проведення антите-

рористичної операції. Метою такого затримання є запобігання терористичним загрозам. Превентивне затримання застосовується до осіб, причетних до терористичної діяльності, яким оголошено про підозру. Строк превентивного затримання може становити понад 72 години, однак не більше 30 діб. Рішення про застосування превентивного затримання приймається начальником Головного управління Служби безпеки України або начальником Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, у відповідній області, містах Києві та Севастополі за згодою прокурора і без постанови слідчого судді, суду [13]. Поява даного терміна викликала низку дискусій з приводу його відповідності положенням міжнародних правових актів щодо захисту прав та свобод громадян. Так, Г. Токарев слушно зазначає очевидне порушення §1 та §3 статті 5 Конвенції з прав людини та основоположних свобод [14].

Крім цього, слід підкреслити, що у КПК України відсутні будь-які вказівки на можливість застосування превентивного затримання, що є неприпустимим, оскільки Кримінальний процесуальний кодекс України є основним нормативно-правовим актом у галузі кримінального процесу, в якому систематизовано кримінальні процесуальні положення щодо здійснення кримінального провадження. Решта законів та підзаконних актів не повинні вносити нові положення у процедуру розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вони можуть тільки деталізувати вже існуючі у КПК України інститути. Так, у положеннях ст. 211 КПК України вказано на те, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин, далі у тексті зазначеної статті не міститься жодних виняткових випадків, з настанням яких стає можливим продовження вказаного строку затримання. Також варто зазначити, що у положеннях КПК України передбачено вичерпний та досить широкий перелік можливостей для затримання особи як на підставі ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 187–191), так і без неї (ст.ст. 207–208) і знову – термін «превентивне затримання» у згаданих положеннях відсутній. У висновку до проекту Закону України про превентивне затримання особи Верховним Судом України наголошено, що превентивне затримання не є мірою запобіжного заходу, а також на тому, що у чинному законодавстві України інститут превентивного затримання відсутній. Отже, застосування превентивного затримання у кримінальному процесуальному законодавстві потребує перегляду та удосконалення з метою приведення у відповідність як до положень міжнародних правових актів у галузі захисту прав людини, так і до положень національного законодавства.

Висновки. Отже, із урахуванням викладеного, варто зробити висновок про те, що кримінальне процесуальне законодавство у сфері організації досудового розслідування в умовах оголошення воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції потребує внесення нагальних змін. На наш погляд, у Розділі IX-1 КПК України необхідно передбачити особливості визначення підслідності, зупинення та відновлення досудового розслідування, продовження строків тримання під вартою та строків досудо-

вого розслідування, а також особливості проведення певних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах оголошення воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України від 28.06.1996 в ред. від 21.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Назва з екрана.

2. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>. – Назва з екрана.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 № 1631-VII // ВВР України. – 2014. – № 39. – Ст. 2008.

4. Шульгина А. Заменят ли прокуроры судей? / А. Шульгина // Судебно-юридическая газета. – 2014. – № 31–32 (249–250) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sud.ua/newspaper/2014/08/22/67165-zamenyat-li-prokurori-sydej/print>.

5. Руководство по расследованию преступлений : учебное пособие / рук. авт. кол. А. В. Гриненко. – М., 2002.

6. Егбарян В. Становление и развитие теоретических и практических подходов к расследованию массовых беспорядков / В. Егбарян // Вестник Ереванского университета. Юриспруденция. – 2015. – № 3 (18). – С. 43–49.

7. Капліна О. В. Проблеми застосування норм кримінального процесуального законодавства в умовах проведення АТО / О.В. Капліна // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. – Вип. 6. – 2014. – С. 46–51.

8. Карастильов В.А. Реалізація окремих норм Кримінального процесуального кодексу України в умовах проведення антитерористичної операції: проблеми, шляхи їх вирішення / В.А. Карастильов // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. – Вип. 6. – 2014. – С. 51–54.

9. Григорьев В.Н. Структура теории расследования преступлений в чрезвычайных условиях / В.Н. Григорьев // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. – 2008. – № 2. – С. 330–333.

10. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206-I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442. – Назва з екрана.

11. Заохочення та захист усіх прав людини, цивільних, політичних, економічних, соціальних і культурних, в тому числі право на розвиток : доповідь Робочої групи з безпідставних затримань Генеральної асамблеї ООН від 10.01.2008 р.

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

13. Про внесення змін до Закону України "Про боротьбу з тероризмом" щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години : Закон України від 12.08.2014 № 1630-VII // ВВР України. – 2014. – № 39. – Ст. 2007.

14. Токарев Г. Щодо обґрунтованості та доцільності проекту Закону України «Про превентивне затримання особи (осіб)» / Г. Токарев // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1395605285>.

Каткова А.Г. Некоторые вопросы осуществления досудебного расследования в условиях воєнного, чрезвычайного положения и в районе проведения антитерористической операции. Исследованы проблемные вопросы, возникающие во время досудеб-

ного расследования в условиях военного, чрезвычайного положения и в районе проведения антитеррористической операции.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, прокурор, следственный судья, превентивное задержание, ограничение прав и свобод граждан, закрытие уголовного производства.

Katkova A.G. Some aspects of the pre-trial investigation under the military, a state of emergency and in the area of anti-terrorist operation. The article is devoted of problem questions of arising during the pre-trial investigation under the military, a state of emergency and in the area of anti-terrorist operation.

Organization of pre-trial investigation under the military, a state of emergency and in the area of anti-terrorist operation has certain features that are not regulated by the existing criminal procedural legislation of Ukraine.

08.12.2014 the changes were introduced at the Criminal Procedure Code of Ukraine according to which the pre-trial investigation under the military, a state of emergency and in the area of anti-terrorist operation carried out with the specifications referred to in section IX-1. Exploration of art. 615 Criminal Procedure Code of Ukraine makes it possible to draw a conclusion that its provisions regulate narrow group of criminal procedure relations arising in connection with the need temporary access to the things and documents, searches conducted undercover investigating (searching) action, as well as the choice of custody as a preventive measure for persons which are suspected of committing a certain criminal offenses. In this case special conditions of organization of pre-trial investigation are reduced to the delegation of certain powers of the investigating judge to the prosecutor that would not contribute to facilitate the work of pre-trial investigation's institution of these extreme conditions.

It is necessary to pay special attention to institutional arrangements which are beyond the scope of certain criminal proceedings. Among them: creation of investigative groups to work in extreme conditions, their material and technical supply, ensuring real participation of different actors in the criminal process, the organization of interaction with local state authorities and management, etc.

Applying preventive detention in the criminal procedure law also requires revision and improvement in order to bring in line both with the provisions of international legal acts in the field of human rights protection, as well as with national legislation.

Thus, in Section IX-1 Code of Criminal Procedure should be provided features of determining investigative jurisdiction, to defer and suspending of the criminal proceedings, the extension of the detention and pre-trial investigation, as well as the specific features of certain public and secret investigating (searching) action under the military, a state of emergency and in the area of anti-terrorist operation.

Keywords: pre-trial investigation, the investigating (searching) action, the prosecutor, the investigating judge, preventive detention, restriction of rights and freedoms of citizens, to defer of the criminal proceedings.

Надійшла до редакції 16.06.2016